

‘Rijkeren leven in een eigen werkelijkheid’

Binnen de Nederlandse Bisschoppenconferentie is bisschop Van Luyn van Rotterdam verantwoordelijk voor Kerk & Samenleving. In dat kader houdt hij zich onder andere bezig met armoede. Uitgaande van de sociale leer van de katholieke kerk dienen volgens hem de sterkste schouders de zwaarste lasten te dragen. “De uitwerking van dit principe herken ik te weinig in het huidige beleid.”

De 70-jarige Ad van Luyn is de vierde bisschop van Rotterdam. Hij is lid van de religieuze beweging van de salesianen die in de 19e eeuw werd opgericht door de Italiaanse priester Don Bosco. Deze beweging wil verbetering brengen in de situatie van achtergestelde jongeren. Na een lange en actieve carrière binnen de katholieke kerk werd hij in 1993 bisschop van Rotterdam. Ook in Europees verband is de bisschop een actief man. Zo werd hij onlangs gekozen tot voorzitter van de COMECE, de Raad van de Bisschoppenconferenties van de Europese Unie.

Begin dit jaar had hij harde kritiek op het armoedebeleid van het kabinet. Volgens de bisschop pakt dit beleid slecht uit voor de minima. Pijnlijk voor het CDA was zijn opmerking dat vanuit de christelijk-sociale leer niet alleen particulieren uit barmhartigheid een verantwoordelijkheid hebben, maar ook de overheid. Uit deze reactie blijkt dat de armoedeproblematiek hoog op Van Luyn's agenda staat. Dit blijkt ook nog eens uit de site van het bisdom Rotterdam. Hier is als prominent onderdeel van de visie van het bisdom het volgende te lezen: “De huidige situatie is paradoxaal. Er zijn noden te over, maar oude patronen van kerkelijke sociale inzet zijn achterhaald of afgebrokkeld. Bovendien is het aantal religieuzen en andere beroepskrachten die destijds het meeste werk verrichtten sterk afgenomen.”

Maar deze situatie biedt ook nieuwe perspectieven. De kerk wordt geconfronteerd met haar sociale taak: de zorg voor en solidariteit met de kwetsbaarsten in onze samenleving. Niet alleen is de geloofwaardigheid van het evangelie en van de kerk in het geding, ook wordt opnieuw duidelijk dat geloven en spiritualiteit niet kunnen bestaan zonder inspirerend en geïnspireerd handelen in de samenleving.”

Is volgens u de armoedeproblematiek in Nederland de laatste jaren toegenomen?

“Uit alle plaatsen van Nederland komen dezelfde berichten binnen: sinds 2000 neemt de armoede in Nederland toe, maar tegelijk ook de rijkdom. De inkomensontwikkeling vanaf 1990 van het laagste tiende deel van de inkomens is in de jaren negentig gemiddeld op 0 procent gebleven. Sinds 2000 laat die inkomensontwikkeling een daling zien van 2% (uitkeringsgerechtigden) tot 8% (vooral gehandicapten). Het hoogste tiende deel van de inkomens is in diezelfde periode in inkomen gestegen met gemiddeld tussen de 6% (de gewone inkomensontwikkeling) en 13% (als we de vermogensontwikkeling meetellen). Dat is respectievelijk 90 en 195% voor de periode 1990-2005. Het probleem van de armoede is in de voorbije jaren zeker groter geworden. Het aantal individuele hulpvragen, dat katholieke parochies of parochiële caritasinstellingen honoreren, is toegenomen tot gemiddeld acht hulpvragen per katholieke parochie per jaar. We hebben in Nederland ongeveer 1300 parochies, dus dat zijn meer dan 10.000 hulpvragen per jaar. De hoogte van de bijdragen per parochie per jaar verschillen tussen de grote stad (meer dan 10.000 euro per jaar) of een kleinere kern (rond 800 euro per jaar). Onderzoek onder de protestantse kerken toont vergelijkbare cijfers. In totaal betekent dat, dat de Nederlandse kerken jaarlijks een tiental miljoen euro aan directe hulpverlening besteden.”

Hoe staat het met de kerkelijke initiatieven om de armoede te bestrijden?

“Het exacte aantal kerkelijke initiatieven is voor mij moeilijk in te schatten omdat er nog geen samenhangend onderzoek naar gedaan is. In ongeveer 150 plaatsen participeren parochies in inloopen opvanghuizen. Veelal participeert de kerk financieel of met menskracht in voedselbanken, eetprojecten of vergelijkbare initiatieven, kleding- en ruilwinkels, die door particulieren worden opgezet. Denk bijvoorbeeld aan al hetgeen religieuze ordes en congregaties op dit gebied deden en nog doen. De Vincentius-vereniging, of de zusters van Moeder Theresa, zijn voorbeelden van specifiek kerkelijke initiatieven. Daarnaast vindt er veel kerkelijke hulp in het verborgene plaats. Veel hulpverlening wordt gedaan zonder dat meteen publiek te maken. De kerk beschikt over fijnmazige netwerken die armoede kunnen signaleren, hetgeen hoge drempels voor het vragen van hulp vermijdt.

Kort samengevat kun je zeggen dat de laatste jaren meer mensen een beroep doen op de kerken. Met als gevolg dat de hulpvragers daardoor gemiddeld minder ontvangen. De financiën waarover de parochies beschikken zijn immers niet onbeperkt.”

Momenteel heeft armoede volop de aandacht van de politiek, is dat terecht?

“De cijfers vanuit het kerkelijke perspectief blijken in een vergelijking met de cijfers van de recent gepubliceerde ‘Armoedemonitor 2005’ een puntje van de ijsberg. Maar liefst 642.000 huishoudens leven op of onder de armoedegrens (10,5 %) en dan spreken we over cijfers van eind 2003. En de prognose van diezelfde Armoedemonitor stemt niet hoopvol. In 2006 zal dat aantal naar verwachting doorgroeien tot 720.000 huishoudens.

Aandacht voor de armoedeproblematiek is vanuit overheid en politiek een belangrijke taak, zolang die aandacht niet blijft steken in verkiezingspolemieken. Het is voornamelijk afwachten hoe de aandacht wordt omgezet in concreet beleid waarmee mensen in moeilijke financiële omstandigheden ook daadwerkelijk geholpen zijn.”

Wat is uw kijk op het huidige armoedebeleid van de overheid?

“Onze overheid bezuinigt momenteel fors op de sociale en zorgvoorzieningen. Volgens velen te fors. Het nieuwe zorgstelsel zal voor met name de minima een extra belasting betekenen. Bijvoorbeeld de bezuinigingen in de collectieve sector, de invoering van het eigen risico en de eigen bijdrage. De overheid probeert zeker de minima te ontzien door compensatie te bieden, zoals de zorgtoeslag. Maar is dat voldoende? Er zijn nu veel voorbeelden bekend van huishoudens met een minimuminkomen, die na aftrek van de vaste lasten minder dan 150 euro per maand te besteden hebben. Ik herinner aan een principe uit de sociale leer van de kerk dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dienen te dragen. De uitwerking van dit principe herken ik te weinig in het huidige beleid.”

Zijn er voor volgens u belemmeringen bij mensen om zich bij gemeenten te melden voor aanvullende bijstand en wat zijn die belemmeringen?

“Er zijn nogal wat drempels rond armoede waardoor mensen minder snel zelf met hun hulpvraag komen, zoals bureaucratie en moeilijk formulierenwerk. Op sommige voorzieningen is er daardoor sprake van een niet-gebruik van eenderde deel. Vandaar dat veel gemeenten tot voor kort bij de bijzondere bijstand gebruik maakten van het instrument van categoriale voorzieningen. Dat instrument is nu bij de herziening in de Wet Werk en Bijstand afgeschaft.”

Zijn er ook belemmeringen bij mensen om de kerk om hulp te vragen?

“Diaconieën en caritasinstellingen komen de financiële noden van mensen vooral op het spoor door hun contacten met actieve kerkleden en met professionele hulpverleners. Ondanks de lagere drempel van de kerkelijke hulp kennen ook kerken de vraag naar hoe de mensen in nood te bereiken. Dit heeft te maken met de schaamte die mensen in financiële nood ervaren voor hun situatie, hun onbekendheid met de hulpverlening door de kerken en hun weerstanden tegen het vragen om hulp.”

Wat vindt u van de verschillen in minimabeleid per gemeente?

“Het per gemeente verschillend gevoerde beleid voor minima kan zowel voor- als nadelen hebben. Ik acht het goed dat de verantwoordelijkheid in het algemeen zo laag mogelijk wordt neergelegd. In het geval van het minimabeleid ontstaan zo mogelijkheden voor maatwerk, mits er niet te hoge drempels worden opgeworpen door bureaucratie en formulierenwerk. Daar staat tegenover dat een aantal voorzieningen op vergelijkbaar niveau in de gemeenten ontwikkeld moeten zijn. Het is onwenselijk als er rond de armoedegrens verschillen ontstaan tussen gemeenten.”

Hoe kijkt u verder tegen het gemeentelijke minimabeleid aan?

“Je kunt eraan twijfelen of momenteel in de uitvoering van dat beleid overal het juiste evenwicht, de juiste maat is gevonden. Eén procent bezuinigen voor minima weegt zwaarder dan vijf procent voor bovenmodaal. Mijn grote zorg is, dat degenen die het al moeilijk hebben en moeilijk kunnen rondkomen te zwaar belast worden door de bezuinigingsmaatregelen. Onevenredig zwaarder dan de mensen die het ruimer hebben en zeker zwaarder dan mensen die kapitalen verdienen.”

Wat vindt u van het gebruik van het begrip eigen verantwoordelijkheid voor de laagste inkomens?

“Het principe om verantwoordelijkheid zo laag mogelijk te leggen wordt ook wel het subsidiariteitsbeginsel genoemd. Wat bijvoorbeeld de gemeente kan doen, moet niet door het rijk gedaan worden, en waarvoor een burger verantwoordelijk is, moet hem of haar niet door de gemeente

uit handen genomen worden. Daar kleeft ook een risico aan: het afschuiven van verantwoordelijkheid onder het mom van ieders eigen verantwoordelijkheid. De eigen verantwoordelijkheid van het individu is onvervreemdbaar. Daarnaast is er ook nog de medeverantwoordelijkheid voor elkaar, in allerlei verbanden en relaties van de kleine microsfeer van het gezin tot de grote sfeer van de 'civil society'. En daarbij moet je vooral de medeverantwoordelijkheid onderstrepen voor degenen die kwetsbaar zijn, die niet in staat zijn, om wat voor redenen dan ook, die verantwoordelijkheden waar te maken. Ik wil twee groepen in het bijzonder noemen, waarvan je je kunt afvragen, of ze wel voldoende aandacht krijgen in het licht van de medeverantwoordelijkheid. Ik wil ze benoemen als 'de groep van het nog niet' en 'de groep van het niet meer'. Jongeren moeten nog worden begeleid, opgevoed en gevormd in hun verantwoordelijkheid. Zij kunnen de volle zwaarte van de eigen verantwoordelijkheid nog niet dragen en behoeven de nodige ondersteuning. Aan de andere kant van de menselijke levensloop staan de ouderen, de groep van het niet meer. Ouderen die verzorging, verpleging nodig hebben. Is bezuinigen in deze sector wel reëel? Gaat dat niet ten koste van de menselijke benadering van degenen die verzorging nodig hebben?"

Hebben kerken, moskeeën en religieuze instellingen een rol in het bestrijden van armoede of uitsluitend een signalerende taak?

"De kerken hebben een duidelijke visie omtrent hun maatschappelijke taak en verantwoordelijkheid in deze wereld. De gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het algemeen welzijn, in de christelijk-sociale leer aangeduid als het 'bonum commune', is daarbij een belangrijk en maatgevend criterium. Overheid, sociale partners en burgers, maar ook kerken, moskeeën en religieuze instellingen dragen gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het algemeen welzijn. Net als de plaatselijke voetbalclub of the rotary overigens.

Dit betekent ook dat het verkeerd zou zijn om de overheid als enige of grootste verantwoordelijke voor de toegenomen armoede te bestempelen. Het betreft een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Armoede kent structurele oorzaken, zoals bijvoorbeeld onvoldoende werkgelegenheid, bezuinigingen op de uitkeringen of door een leven lang opvoeden en zorgtaken verrichten geen pensioen opgebouwd te hebben, en individuele oorzaken, zoals bijvoorbeeld verslavingsgedrag of onnodig schulden maken. Heel vaak blijken in armoede huishoudens stapelingen van oorzaken en gevolgen voor te komen. Evenmin kan inzake de bestrijding van armoede alleen van de overheid een oplossing verwacht worden. Opnieuw: het betreft een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid."

Wat is de rol van de kerk ten opzichte van de gaten die de overheid en samenleving op armoedegebied laten vallen?

"De 'bonum commune' is meer dan de som van de particuliere groepsbelangen. Iedereen moet kunnen toekomen aan de basisbehoeften en de reële mogelijkheid krijgen om te participeren in een gezonde en rechtvaardige samenleving. De overheid speelt daarbij zonder meer een onmisbare rol: zij moet de structuren van gerechtigheid bewerkstelligen en garanderen. Structuren die de basisbehoeften en de bescherming van de kwetsbaren veiligstellen. Daarnaast, even belangrijk, zijn de werken van barmhartigheid. Die dienen niet alleen door christenen ter hand genomen te worden: het is de taak van de mensen die de samenleving vormen om voor elkaar een naaste te worden. Mensen zijn voor elkaar verantwoordelijk. Het een, de structuren, kan niet zonder het ander, de werken van barmhartigheid. De overheid kan eenvoudigweg niet het maatwerk leveren waarmee ieder individu volledig gediend is. Anderzijds kunnen particulieren niet de structuren van basisvoorzieningen garanderen. De kerk is in haar eentje niet in staat om de gaten die de overheid en de samenleving op het gebied van de sociale zekerheid en zorg laten vallen, te repareren. Dat is ook geen taak voor de kerk alleen, tenzij we weer terug willen naar de oude Armenwet van de negentiende eeuw en de bedeling."

Hoe ziet u de verantwoordelijkheid van de kerk ten opzichte van die van de politiek wat de armoedebestrijding betreft?

"Ik verwijs graag naar wat Paus Benedictus XVI heeft aangegeven in zijn recente encycliek 'Deus caritas est', God is liefde. De geloofsgemeenschap heeft een taak in het lenigen van nood. Tegelijk heeft de kerk ook een medeverantwoordelijkheid voor een rechtvaardige samenleving. Er is daarbij een verschil aan te wijzen tussen verantwoordelijkheid van de kerk en de politiek. 'De Kerk kan en mag de politieke strijd niet naar zich toetrekken teneinde de rechtvaardigst mogelijke samenleving te realiseren. Zij kan en mag de plaats van de staat niet innemen. Maar zij kan en mag ook niet afzijdig blijven van de inzet voor de gerechtigheid. Zij moet langs de weg van de argumentering deelnemen aan de inspanningen van het verstand, en zij moet in de mensen de geestelijke krachten wekken zonder welke de gerechtigheid, die steeds ook vraagt om afzien en offers, zich niet kan doorzetten

noch gedijen. De rechtvaardige samenleving kan niet het werk van de Kerk zijn, maar moet door de politiek worden gemaakt. Maar de inzet voor de gerechtigheid door kennis en wil te openen voor de eisen van het goede, gaat haar ten diepste aan' (Zie 'Deus est caritas', 21)."

Wat zijn uw adviezen voor gemeenten en de landelijke overheid wat de aanpak van de armoede betreft en hoe staat u tegenover samenwerking tussen gemeenten en uw instellingen?

"De overheid en de maatschappelijke elite spreken de slachtoffers van de huidige economische crisis, werklozen, allochtonen, WAO'ers, WIA'ers, alleenstaande vrouwen etc., op hun verantwoordelijkheid aan. Dat mag, want volgens de katholieke sociale leer zijn mensen in eerste instantie verantwoordelijk voor hun eigen levensonderhoud en dat van hun gezin. Je mag hen ook aanspreken op de bijdrage die zij aan de samenleving (het bonum commune) kunnen leveren. Tegelijk is hun maatschappelijke nood een appél aan en plicht voor de mensen, die het beter hebben. Mensen die in staat zijn zichzelf goed tot zeer goed te kunnen redden, worden in het huidige beleid te weinig op hun verantwoordelijkheid voor de samenleving aangesproken. Zij zijn vanwege hun succes in staat om de eigen positie te verbeteren. Het valt op dat juist rijkere zich zonder terughoudendheid losmaken van het weefsel van de samenleving en leven in een eigen werkelijkheid. Dat kan maar deels aan de overheid verweten worden. Ook hier geldt de eigen verantwoordelijkheid van de burger 'in bonis': ook mateloze zelfverrijking strookt niet met de menselijke waardigheid.

De grote problemen rondom verarming en verrijking zitten aan de 10 procent onderkant en de 10 procent bovenkant van de samenleving. Voor beide gelden grenzen vanwege het gemeenschappelijk goed. Bij deze problemen, en de 'etnisering' en 'femenisering' (alleenstaande moeders) van de armoede die de 'Armoedemonitor 2005' constateert, moet het parool volgens mij zijn: geen uitsluiting. Nederland mag niet toegroeien naar een 'archipel' van samenlevingen, eilanden van arme minderheden en vluchthavens van rijke elites. 'Participatie' van allen bewerkstelligen, daar gaat het om, door krachtenbundeling van instanties, vooral lokaal, door onderwijs, jeugdzorg en informatie over voorzieningen: zoiets als een educatief en sociaal poldermodel.

Het is dus geen vraag of er samenwerking tot stand moet komen tussen gemeentes en plaatselijke geloofsgemeenschappen, maar hoe die het beste tot stand gebracht kan worden, met het meeste effect voor een rechtvaardige samenleving."